

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНОГО СЛУХУ ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті йдеться про сутність, роль та значення розвитку вокального слуху як важливої професійної якості майбутнього вчителя музичного мистецтва. Проаналізовано основні риси сформованості даної дефініції. Зроблено висновок, що розвиток вокального слуху має відбуватися під час вивчення всіх диригентсько-хорових та вокальних дисциплін, а також під час проходження педагогічної практики. Здатність аналізувати і оцінювати якість співу є вкрай важливим в професійній діяльності вчителя музичного мистецтва. Зазначено, що досконале володіння власним голосом і вокальним слухом дозволить вчителю музичного мистецтва розкрити і донести до учнів задум композитора та художній образ музичних творів.

Ключові слова: вокальний слух, фахова підготовка, майбутній вчитель музичного мистецтва.

В статті говориться о сущности, роли и значении развития вокального слуха, как важной составляющей профессионального становления будущего учителя музыкального искусства. Проанализированы основные черты сформированности данной дефиниции. Сделан вывод, что развитие вокального слуха должно происходить при изучении всех дирижерско-хоровых и вокальных дисциплин, а также прохождения педагогической практики. Способность анализировать и оценивать качество пения крайне важно в профессиональной деятельности учителя музыкального искусства. Отмечено, что владение собственным голосом и вокальным слухом позволит учителю музыкального искусства раскрыть и донести ученикам замысел композитора и художественный образ музыкальных произведений.

Ключевые слова: вокальный слух, профессиональная подготовка, будущий учитель музыкального искусства.

The article deals with the essence, role and the importance of the development of vocal hearing as an important component of the professional formation of the future teacher of musical art. The basic features of the formation of this definition are analyzed in this article. The author substantiates that the development of vocal hearing should take place during the study of all conducting-choral and vocal disciplines and pedagogical practice. The ability to analyze and evaluate the quality of singing is extremely important in the professional activity of the teacher of musical art. It is noted that perfect

possession of his own voice and vocal hearing will allow the teacher of musical art to reveal and convey the idea of the composer and the artistic image of musical works. The article summarizes the data on vocal hearing as a necessary and important professional quality of the future teacher of music. Analysis of scientific literature can reveal and confirm the importance of the development of vocal hearing in the professional training of modern music teacher. Determine the specifics of the place and role of vocal hearing in the training of future music teachers.

Key words: *vocal hearing, vocational training, future teacher of musical art.*

Орієнтація української освітньої системи на європейський простір вимагає модернізації системи вищої освіти, пошуку нових шляхів удосконалення фахової підготовки майбутніх вчителів. Важливе місце в мистецькій освіті приділяється питанню підвищення фахового рівня вчителів музичного мистецтва, розвитку їх професійної та загальної культури. На даному етапі значно зріс інтерес до проблем вокальної культури, яка є необхідною у підготовці фахівців нової генерації. Підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності вимагає чіткого усвідомлення його значення та впливу особистості вчителя на формування музичної культури школяра. Н. Гродзенська зауважує, що для того, аби музика «здійснювала сильний вплив на дитину, виконання має бути яскравим, правдиво передавати зміст твору. Вчитель своїм задушевним, виразним співом має внести емоційну атмосферу в аудиторію. По суті, він виступає співавтором композитора і сприяє передачі його задуму. Тому виконавська майстерність у сфері музичного мистецтва є дуже важливою» [1, с. 33].

Проблема підвищення професійного рівня якості підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, яка орієнтується на удосконалення рівня розвитку співацького голосу, вокального слуху є вкрай актуальною. Педагогічні засади професійної підготовки майбутніх вчителів висвітлюються у працях А. Алексюка, І. Зязюна, В. Кременя, М. Фіцули, М. Ярмаченка. Питання професійної підготовки, а саме майбутніх педагогів-музикантів, розкриваються у працях Л. Масол, Н. Овчаренко, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької.

Основні питання методики викладання вокалу розглянуто в працях П. Голубєва, Д. Аспелунда, А. Здановича, Д. Євтушенка. Теоретичним працям з розвитку голосу у вокальній педагогіці присвятили такі педагоги: Н. Гребенюк, Л. Дмитрієв, В. Ємельянов, В. Морозов, О. Микиша, О. Стахевич. У сучасних дисертаційних дослідженнях: Л. Василенко, О. Прядко, А. Менабені, О. Маруфенко, Г. Стасько, О. Чурікової-Кушнір розглянуті різноманітні питання вокальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Вчені підкреслюють, що вокальна підготовка студентів відбувається в комплексі теоретичних і практичних знань, умінь та навичок.

Суть змісту фахової підготовки студентів на музично-педагогічних факультетах спрямована на розвиток та формування художньо-естетичних смаків, професійних якостей вчителя музичного мистецтва, його здатності до самобутньої педагогічно-творчої діяльності. Необхідним і головним інструментом вчителя на уроках музичного мистецтва є голосовий апарат. «Співацький голос вчителя – голос, який є головним знаряддям праці вчителя, унікальним у своєму роді засобом передачі мистецтва співу, інструментом навчання та виховання, носієм музичної та іншої інформації» [10, с. 24].

Процес фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва орієнтований на результат – формування його фахової компетентності. Комплекс компетенцій, якими володіє студент сприяє формуванню певного рівня фахової компетентності і гарантує успішність в професійній діяльності.

Розглянемо дефініцію «фах» – це «вид заняття трудової діяльності, що вимагає певної підготовки і є основним засобом до існування» [7, с. 570], «сукупність знань, навичок та умінь, набутих у результаті освіти, що забезпечують постановку та рішення певного роду професійних завдань» [3, с. 146]. У професійній підготовці майбутнього вчителя музики значне місце посідає співацька методична підготовка, яка ґрунтується на використанні досягнень у сфері психології, педагогіки, акустики, фоніатрії тощо. Аналіз наукових здобутків доводить, що вокальний слух виступає одним із головних засобів регулювання виконавської та творчої діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Тому метою статті є висвітлення значення розвитку вокального слуху, як необхідної складової фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Однією з важливих проблем музично-педагогічної освіти є розвиток вокального слуху. Цей феномен є важливим у навчанні майбутніх вчителів музики та є одним із основних видів роботи на уроках музичного мистецтва, та у позаурочній вокальній та вокально-хоровій роботі. Специфіка вокального навчання студентів, майбутніх вчителів музичного мистецтва, вимагає формування достатнього рівня розвитку вокально-технічного комплексу умінь та навичок, вокально-слухових умінь, високого рівня володіння науково-теоретичними знаннями з питань розвитку співацького голосу, охорони та особливостей розвитку дитячого голосу, усвідомлення процесу голосоутворення, тощо.

Розвиток вокально-слухової діяльності є одним із перспективних напрямів удосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Слух музиканта – це добре налагоджений професійний інструмент та спосіб самовираження і самопізнання, духовний стан та творча лабораторія особистості. Природа розвитку музичного слуху залежить від напряму діяльності та набуває певної своєрідності для кожного музиканта та набуває специфічного характеру, професійного сприйняття та відтворення (інтонування). «Різноманітності музичних характеристик

відповідають різні форми (або види) слуху: звуковисотний (абсолютний і відносний), тембровий, динамічний, ладовий, тональний, мелодичний, гармонічний, ритмічний, архітектонічний, фактурний, поліфонічний, тощо. Отже, форм у музичного слуху виявляється стільки, скільки є характеристик і властивостей музичних звуків і співзвуч, елементів музичної мови» [8, с. 13].

Дефініція «вокальний слух» багатогранна і специфічна. Так, В. Морозов зазначає, що «вокальний слух – це найперша здібність, яка необхідна при навчанні співу; для учня це здібність навчитися, а для педагога – навчити» [6, с. 5]. «Вокальний слух – це перш за все не тільки слух, а й складне музично-вокальне відчуття, що ґрунтується на взаємодії слухових, зорових, м'язових, дотикових, вібраційних, а можливо і ще деяких видів чутливості. Суттєвість вокального слуху полягає у вмінні усвідомити і відтворити принцип утворення звуку» [6, с. 83–84].

У свою чергу Л. Дмитрієв пропонує таке визначення вокального слуху: «під вокальним слухом розуміється здатність уловлювати не тільки особливості правильного співочого звучання, відрізнити від неправильного, але й відчувати роботу голосового апарату, м'язово зрозуміти те, що робить інший співак при тому чи іншому звучанні. Вміння не тільки слухати звучання голосу, але й уявляти собі його роботу під час співу, відчувати що відбувається в голосовому апараті» [2, с. 265–266].

На думку В. Ємельянова, вокальний слух – це складна навичка комплексного аналізу явища голосоутворення, що включає в себе як аналіз слухового сприйняття, так й ідеомоторний аналіз рухових процесів, котрі породжують голос з передбаченням ймовірного супроводу рухових процесів вібро-, баро- та пропріорецепцій [4, с. 35].

Видатний педагог П. Голубєв пропонує таке визначення: «вокальний слух – це музично-вокальне відчуття, яке ґрунтується на взаємодії слухових, м'язових і вібраційних аналізаторів, включає звуковисотний, динамічний, тембровий і ритмічний слух».

О. Маруфенко підкреслювала, що під вокальним слухом майбутнього вчителя музики ми розуміємо здатність педагога-музиканта виконувати діагностичні, прогностичні та коригувальні дії, на основі свідомого оперування вокально-теоретичними знаннями та комплексного усвідомленого вокально-слухового сприйняття власного та дитячого процесу голосоутворення [5, с. 69].

Вокальний слух виступає особливим видом музичного слуху, який розвивається тільки в процесі кропіткої, постійної роботи вокаліста і не притаманний людині від природи. Розвинутий вокальний слух – це можливість майбутнього вчителя музичного мистецтва до свідомої і грамотної вокально-слухової та педагогічної діяльності. На думку психологів, слух вважається сформованим тоді, коли є слухова рефлексія (слухова самосвідомість, самоаналіз і самоконтроль).

Російська дослідниця М. Старчеус вважає, що здатність і готовність

до слухового контролю, його активність, диференціювання і багатоплановість – ще одна важлива вимога до слуху музиканта і характерна властивість професійного слуху [8, с. 51].

Доречно зазначити, що розглядаючи психолого-фізіологічні аспекти співацького процесу, вчені Л. Дмитрієв, В. Єрмолаєв, А. Зданович, В. Морозов, Р. Юссон особливу увагу звертали на інтонаційно-точне, художньо виважене відтворення яскравого образу музичного твору. Вивчаючи фізіологічний аспект проблеми формування вокально-інтонаційних навичок, вчені В. Антонюк, М. Грачов, Ф. Засідателєв, І. Левидов, Л. Работнов, В. Морозов, найбільш ефективним засобом керування співацьким процесом вважали розвиток вокального слуху. Вони розглядали вокальний слух, як складну музично-співацьку здібність, в основі якої лежить взаємодія слухового аналізатора і комплекс вібраційно-м'язових відчуттів, які включають дев'ять зон «вокально-тілесної схеми» (Л. Дмитрієв, А. Зданович, М. Микиша, Р. Юссон).

А. Зданович зазначав, що головним завданням занять з постановки голосу являється дисциплінування м'язової системи голосоутворюючого апарату, тобто набуття ним рухових навичок. Практика показує, що у процесі вироблення умовних рефлексів все таки вирішальним є контроль педагога з вокалу та оцінювальні дії студента, а також його власні слухові та фізіологічні відчуття, які в кожного індивідуальні і пов'язані з фізіологічними особливостями будови голосового апарату. Виникненню умовних рефлексів, безумовно, сприяє багаторазове відпрацювання вокальних рухів та вправ для розвитку голосового апарату.

Так, Б. Теплов стверджує, що інтонування голосом звуків певної висоти є функцією слухових уявлень. Без слухових уявлень не може бути і співу. Л. Дмитрієв відмічає, що співаки, які контролюють свій спів за слуховим відчуттям свого голосу, залежні від акустичних умов, в яких доводиться співати. І навпаки, ті співаки, в яких добре розвинений м'язовий контроль і м'язова пам'ять, впевнено співають у різних акустичних умовах і при повному оглушенні. Найкращим типом для співу вважається співак, у якого розвинений і м'язовий і слуховий контроль [9, с. 264–265].

Оцінювання педагогом виконання студента, аналіз виконання студентом та оцінювальна діяльність виконаного ним вокального матеріалу вимагає концентрації уваги та використання вокального слуху. При цьому дії викладача спрямовані на вдосконалення координації рухів м'язів голосоутворюючого апарату та нових рухових рефлексів, які виникають внаслідок появи певних уявлень та відчуттів (слухових, вібраційних, м'язових), під час фонації та слухання еталонного співу кращих світових виконавців під час занять. Слухові відчуття (вокальний слух) контролюють висоту, тембральні характеристики звука, силу, округлість, позиційність. Вважають, що контроль і аналіз звучання дозволяє попереджувати, перш за все передбачити, виявляти, розпізнати можливі недоліки – відхилення від програмних дій виконавця. Розвинений вокальний слух гарантує не тільки

координацію голосу, а також надає можливість зрозуміти сам механізм звукоутворення іншого виконавця шляхом внутрішнього моделювання співочого процесу його власними відчуттями.

Практика доводить, що вокальний слух студента розвивається одночасно з розвитком співочого голосу, за сприятливих умов навчання. Такий вид вокального слуху вважається пасивним, оскільки він концентрується на внутрішніх вокальних відчуттях даного вокаліста. Тому завдання педагога в процесі вокальної, вокально-хорової та диригентсько-хорової підготовки студентів – розвинути активний вокальний слух, як необхідну здібність успішної фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. У вокальній педагогіці активним вокальним слухом прийнято вважати педагогічний вокальний слух, який дозволяє зосередитися виконавцю не тільки на власних вокальних відчуттях, а й усвідомлювати, відчувати і аналізувати процеси в голосоутворюючому апараті. Активність слуху також пов'язують із здатністю відтворювати голосом все сприйняте, тобто, з нерозривністю слухового сприйняття та інтонаційною дії.

Однією з умов розвитку вокального слуху є дотримання спільної мети в процесі вивчення всіх музичних дисциплін, пов'язаних зі співом де дотримуються спільні вимоги, обумовлені критерії якості, методи розвитку та формування вокальних навичок, які відбуваються під час всіх занять. Якщо дані умови не будуть виконані, то процес фахової підготовки студентів буде гальмуватися. Основна робота з розвитку вокального слуху студентів відбувається в процесі вивчення таких дисциплін: «вокал», «вокальний ансамбль», «хоровий клас», «хорове диригування», «хорознавство» під час проходження педагогічної та хорової практики. В основі процесу лежить накопичення вокально-слухових уявлень, сприйняття та аналіз звучання співочого голосу, порівняння його зі своїми власними відчуттями та еталонними слуховими уявленнями.

У своєму дисертаційному дослідженні, Н. Овчаренко, поділяє методи професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності на загально-педагогічні та специфічні. До специфічних віднесено методи, котрі спрямовані на розвиток вокальних здібностей студентів: «концентричний, лінійний, спіральний, природовідповідний, фонетичний, фонопедичний метод розвитку голосу, емпіричний, внутрішнього інтонування, порівняння вокального виконання, резонансний, вокально-репродуктивний, вокально-слухового аналізу, емоційного настроювання голосу, дотикового підкріплення вібро відчуттів, ідеомоторний, образно-метафоричний, візуального кодування, вокальних вправ, використання високохудожнього репертуару, невербального показу, сконцентрованості на відчуттях, «живої інтонації», співування».

Методи, котрі спрямовані на формування знань у сфері вокальної педагогіки: діагностування, метод вокального спостереження, методи розвитку голосу, проектування, творчо-репродуктивного засвоєння,

оцінювання, вокально-виконавського вдосконалення.

На формування здібностей, щодо розвитку в учнів вокальних цінностей застосовуються такі методи: емоційної концентрації, мотиваційного стимулювання, художньої образно-емоційної уяви та артистичного втілення, естетичної насолоди. Сміливо можна стверджувати, що під час використання таких методів активно працює і розвивається вокальний слух та його діагностична функція.

Розглядаючи вокальний слух як необхідну якісну складову фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва можна виділити пріоритет спеціальних знань, умінь та навичок, котрі визначають професійний рівень фахівця. Розвинений, сформований вокальний слух є необхідною складовою фахової підготовки студентів і спрямований на вирішення задач, пов'язаних з майбутньою професією.

Новий рівень вокальної підготовки передбачає розвиток і формування у майбутніх вчителів музичного мистецтва вокального слуху, як одного з провідних напрямів удосконалення його фахової підготовки. Дана стаття не вичерпує всіх питань означеної проблеми, але відкриває перспективу для більш глибокого вивчення питань підвищення фахового рівня майбутніх вчителів музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гродзенская Н. Л. Слушание музыки в школе / Н. Л. Гродзенская. – М.: Из-во АПН РСФСР, 1961. – 94 с.
2. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики / Леонид Борисович Дмитриев. – М.: Музыка, 2000. – 368 с.
3. Энциклопедия профессионального образования: [в 3-х т.] ; под ред. С. Я. Батышева – М.: АПО, 1999. – Т. 3. – 440 с.
4. Емельянов В. В. Развитие голоса. Координация и тренинг. 6-е изд., стер. / Виктор Вадимович Емельянов – СПб.: Издательство «Лань»; «Издательство Планета музыки», 2010. – 193 с.
5. Маруфенко О. В. Формування вокально-слухових навичок майбутнього вчителя музики:.. Дис ... канд. пед. наук: 13.00.02 /СДПУ ім. А. С. Макаренка – Суми, 2006. – 265 с.
6. Морозов В. П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники / В. П. Морозов; ИП РАН, МГК им. П. И. Чайковского, Центр «Искусство и наука». – М., 2002. – 496 с.
7. Словник української мови / [ред. П. Горечького]. – К.: Наукова думка, 1970. – 635 с.
8. Старчеус М. С. Слух музыканта / М. С. Старчеус. – М., 2003. – 640 с.
9. Теплов Б. И. Психология музыкальных способностей / Борис Михайлович Теплов. – М.-Л.: АПН РСФСР, 1947. – 335 с.
10. Урбанович Г. Певческий голос учителя музыки / Г. Урбанович // Музыкальное воспитание в школе: сб. статей. сост. О. Апраксина. – М.: Музыка, 1977. – Вып. 12. – С. 23–33.